Problematica Basarabiei în publicistica românească de la sfârșitul sec. al XIX-lea

Nadejda LISNIC, Mihaela MOCANU

Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu", Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iași,
Departamentul de Cercetare Interdisciplinar – Domeniul Socio-Uman
„Mihai Eminescu" Central University Library of Iași, „Alexandru Ioan Cuza" University of Iași
Personal e-mails: nlisnic@yahoo.com, mocanu.mihaela@uaic.ro

The issue of Bessarabia in the Romanian press at the end of the 19th century

The 19th century, and especially its second decade, represents an essential stage in the historical process of the modern Romanian State foundation. The years 1859 and 1877 are distinguished as reference years in the history of our people. The former is the year of the First Union of the Principalities, while the latter is the year when the Romanian state gains its independence on the battlefield. In an era in which national autonomy becomes a stringent issue for most European states, Romanian press focuses mainly on the attempts of the Romanian political class towards territorial unification and the gaining of independence. Following the Berlin Peace Conference our country is imposed, as a price for its independence, to give up three counties of Southern Bessarabia (Cahul, Ismail, Bolgrad) to Russia, a situation that was thoroughly debated in the newspapers of the time. This study aims at analysing the importance given to the Bessarabia issue by the Romanian press at the end of the 19th century and the way this issue is treated by four publications, considered representative for the Romanian journalistic discourse of that time: „Românul", „Timpul", „Voința Națională" and „Epoca".

Keywords: Bessarabia, the 19th century, Romanian press, journalistic discourse

1. Macro și micro-context politic

Începând cu mijlocul secolului al XIX-lea, națiunea română intra într-o nouă etapă a existenței sale. Obiectivele fundamentale ale politicii externe românești din anii 1859-1861 erau desăvârșirea unirii, apărarea autonomiei țării, cucerirea independenței și desăvârșirea unității de stat a României. Principatele fac eforturi consistente pentru a stabili relații diplomatice directe cu marile puteri și pentru a-și afirma neatârnarea față de Poartă[1]. În cea de-a doua decadă a veacului al XIX-lea, anii 1859 și 1877 se impun ca date de referință pentru istoria modernă a poporului român: primul este anul Micii Uniri, în care Moldova și Țara Românească își unesc destinele ca urmare a dublei alegeri ca domn a lui Alexandru Ioan Cuza, iar 1877 este anul în care statul român își cucerește independența pe câmpul de luptă. Alegerea ca domnitor a lui Alexandru Ioan Cuza, la 5 ianuarie 1859, în Moldova, și la 24 ianuarie 1859, în Țara Românească, constituie evenimentul politic care deschide calea reformelor democratice în Principate.

În timpul domniei lui Cuza sunt create instituții de stat moderne, neexistând domeniu în care să nu se înregistreze progrese. România reușește să intre astfel pe scena statelor europene nu numai ca stat național, ci și ca stat modern[2]. În acest sens, prin reforma rurală din 1864 este împroprietărită una dintre cele mai vitregite clase sociale – țărănimea, act cu efecte importante atât în plan social cât și în plan economic. Un alt moment important în constituirea statului român modern îl reprezintă promulgarea, în 22 aprilie 1867, a legii pentru instituirea monedei naționale, asigurându-se astfel

independența monetară față de Imperiul Otoman[3]. În ce privește Basarabia, în urma Tratatului de la Paris (1856), județele din sudul provinciei, Ismail, Bolgrad și Cahul, fuseseră înapoiate Moldovei, însă, odată cu intensificarea curentului unionist din Principate,în cea de-a doua jumătate a veacului al XIX-lea, campania de rusificare a guvernului țarist se amplifică, devenind din ce în ce mai intensă. În timpul domniei lui Cuza (1859-1866), cele trei județe din sudul Basarabiei se bucură de o atenție deosebită, asigurându-li-se paza cu pichete de-a lungul Dunării și pe uscat. De asemenea, domnitorul sprijină înființarea de școli în satele basarabene și încurajează construirea căilor de transport, susținând proiectul Librecht, care viza construirea unei căi ferate care să lege Brăila de Galați, Reni, Ismail și Chilia[4].

Un moment de răscruce pentru țară îl constituie înlăturarea de la domnie a lui Alexandru Ioan Cuza, în 1866, şi instalarea unui prinț străin la conducerea țării. Evenimentele generează pericolul unei intervenții otomane directe, cel al desfacerii Unirii, la care se adaugă și alte probleme cauzate de manevrele diplomatice ale marilor puteri. Situația de criză este depășită ca urmare a implicării responsabililor politici interni și a proaspetei diplomații românești. De altfel, în ciuda luptelor interne pentru putere, atât oamenii politici români cât și Principele Carol I de Hohenzollern valorifică fiecare ocazie care ar fi putut favoriza desprinderea de Imperiul Otoman și dobândirea independenței de stat.

Dacă până la jumătatea secolului al XIX-lea singura concepție politică românească era să existăm ca națiune și ca stat, începând cu cea de-a doua jumătate a secolului putem vorbi despre o autentică viață politică modernă, prin adoptarea Constituției de la 1866. Între data la care Principatele dobândesc o Constituție modernă și cea a obținerii și recunoașterii de către marile puteri a suveranității și independenței, se scurge un deceniu, considerat de istorici drept o etapă de pregătire a momentului așteptat de secole: recunoașterea românilor ca popor liber, independent și european[5].

După proclamarea Constituției, apar primele partide politice, asigurându-se premizele unei vieți politice autentice. Creată după modelul Constituției belgiene de la 1831[6], Constituția românească proclamă drepturile românilor, evidențiază principiul separației puterilor în stat și pe cel al responsabilității ministeriale, contribuind la așezarea României în rândul țărilor înaintate ale vremii. Potrivit regimului constituțional instituit în 1866, la apelul suveranului, partidele politice formau guvernul prin rotație (de atunci datează așa numita rotativă guvernamentală), asigurându-și majoritatea în Parlament și subordonându-și astfel administrația centrală și locală.

Putem spune că viața politică modernă în România începe odată cu adoptarea unei Constituții după model european și cu apariția primelor partide politice. Textul Constituției de la 1866 are marele merit de a configura cadrul necesar dezvoltării democrației în România. Până în 1908, în vechiul Regat existau doar două partide de guvernământ. Unul dintre ele era Partidul Național Liberal, creat la 24 mai 1875, avându-i în frunte pe Ion C Brătianu (până în 1882-1883 împreună cu C.A. Rosetti și singur până în 1891), Dimitrie C. Brătianu (1891-1892), Dimitrie A. Sturdza (1892-1908) şi Ion I.C. Brătianu (din 1909). Gruparea liberală guvernează țara între 1876-1888, 1895-1899, 1901-1904, 1907-1910 și 1914-1918. Celălalt partid de guvernământ, Partidul Conservator, a luat ființă la 3 februarie 1880, din grupări conservatoare existente anterior şi care dăduseră guvernul Lascăr Catargiu între 1871-1876. Fiind cu predilecție un partid al marilor proprietari de pământ, dar şi al intelectualilor (în rândurile sale desfăşurându-şi activitatea şi junimiştii), Partidul Conservator îi avea în frunte pe: Emanuil Costache-Epureanu (1880), Lascăr Catargiu (1880 – 1899), George Gr. Cantacuzino (1899–1907), Petre P. Carp (1907–1913), Titu Maiorescu (1913-1914), Alexandru Marghiloman (1914-1925), Nicolae Filipescu (1915-1916). Conservatorii se află la guvernare între 1888-1895, 1899-1901, 1904-1907, 1911-1914, 1918 (martie-octombrie)[7].

În Basarabia, regimul țarist interzicea cu desăvârșire înființarea unor partide politice precum și funcționarea de școli cu predare în limba maternă. Dacă în perioada 1856-1878, în sudul Basarabiei funcționau un liceu la Bolgrad, un gimnaziu și un seminar la Ismail, șapte școli primare și două gimnazii de fete, după 1878, acestea sunt desființate, învățământul în limba română fiind interzis cu desăvârșire. Pătura conducătoare din Basarabia era puternic rusificată, iar tentative de formare a unor grupări politice erau înăbușite din fașă de regimul autocrat. Abia revoluția din 1905-1906 din Rusia va crea premisele unei mișcări naționale a românilor din Basarabia, mișcare susținută și prin înființarea de societăți pentru cultura națională, care promovau introducerea limbii române în școli și biserici[8]. Primele partide politice din Basarabia iau ființă în 1917, în timpul revoluției din Rusia, când apar Partidul Național Moldovenesc, Partidul Moldovenesc Democrat și Partidul Socialist Revoluționar Moldovenesc, care au jucat un rol însemnat în pregătirea unirii de la 1918.

Realizată după modelul democrației civilizației apusene, modernizarea societății românești a celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea s-a produs într-un ritm extrem de alert. Din cauza precipitării procesului de dezvoltare socială și politică, societatea românească a vremii apare dizarmonică în multe din laturile sale. În sfera politică, asistăm la un ritm trepidant, fazele clasice ale evoluției capitaliste precipitându-se, comprimându-se sau chiar fiind desființate, pentru că așa impunea legea sincronismului cu Occidentul. În acest sens, Ioan Scurtu și Ion Bulei afirmă: „de la 1829 la 1918, România *a ars* toate etapele evoluției sociale și economice capitaliste”[9]. Precipitarea fazelor istorice nu a lăsat timpul necesar sedimentării și, astfel, multe neîmpliniri au ieșit la

suprafață. Teoria formelor fără fond își găsește strălucit reprezentarea în această epocă în care preluarea formelor și instituțiilor politice, administrative din afară s-a făcut fără o raportare la nevoile interne ale țării.

2. Publicistica românească, la sfârșitul secolului al XIX-lea

În ciuda circulației unor foi în manuscris încă din secolul al XVIII-lea, despre o presă românească autentică nu se poate vorbi decât începând cu veacul al XIX-lea, când transformările din viața economică, politică şi culturală a principatelor (intensificarea procesului de destrămare a relațiilor de producție feudale și de dezvoltare a capitalismului, slăbirea dominației străine, extinderea pieței interne, sporirea schimburilor comerciale cu Europa de vest) creează premisele apariției şi dezvoltării periodicelor în limba română. Apariția presei este favorizată de intensificarea schimburilor culturale cu străinătatea, de circulația valorilor materiale, de schimbul permanent de idei, facilitat de plecarea la studii în Europa apuseană a tinerilor cărturari români. Primele publicații românești apar în Transilvania, fiind strâns legate de activitatea culturală a Școlii Ardelene.

Cea de-a doua jumătate a veacului al XIX-lea se caracterizează prin intensificarea mișcării unioniste din principate. Idealul unirii devine nucleul dur al gândirii politice din această perioadă şi el oferă sursa tematică a presei din epocă. Printre publicațiile care desfășoară o intensă campanie unionistă se numără: „România literară", apărută la începutul lui 1855, sub conducerea lui Vasile Alecsandri, şi „Steaua Dunării", editată de Mihail Kogălniceanu, la sfârşitul anului 1855, la Iaşi. În multe dintre aceste jurnale sunt reproduse integral articole din presa europeană, în consonanță cu politica editorială, dar tonul polemic se limitează la materialele literare.

După alegerea ca domn a lui Alexandru Ioan Cuza, centrul politic al țării se mută la Bucureşti, unde iau ființă și cele mai importante ziare politice ale vremii. Adept al libertății de exprimare a presei, Cuza încurajează apariția publicațiilor româneşti, ca mijloc de manifestare a vieții publice, dar și ca instrument de educare a maselor largi. Sub domnia lui Al.I.Cuza este elaborată, pentru prima dată, o lege a presei (1862), consolidată prin Constituția din 1866, care prevedea desființarea cenzurii şi proclama libertatea de exprimare a presei. Legea stipula şi o serie de măsuri la dispoziția autorităților (autorizații, cauțiuni, avertismente), acordându-le drept de control asupra gazetelor, limitând astfel abuzurile elementelor reacționare. Prevederile nu puteau însă să limiteze elanurile polemice ale presei din această perioadă : „Ea era abilitată să critice toate ideile, ca şi activitatea administrației publice, şi chiar să exercite ura şi disprețul cetățenilor față de guvern, pentru că reprezentanții autorității trebuie să aibă curajul de a înfrunta calomnia şi lucrurile inexacte"[10].

Principalele grupări politice ale vremii, partidul conservator şi partidul liberal, conştientizează necesitatea susținerii financiare a unor publicații care să le apere şi să le promoveze interesele. Astfel, cauza conservatoare este susținută de ziare precum „Timpul" (1876-1884), „Epoca" (1885) şi „Conservatorul" (1900), iar poziția liberală este sprijinită de gazetarii de la „Românul", „L'Independence Roumaine" (1879), „Voința națională" (1884) şi „Democrația" (1888). Limbajul politic cultivat în paginile acestor publicații oglindeşte, în mare măsură, ideologiile celor două grupări politice principale şi idealurile clasei politice nou înființată la noi. Pe lângă organele de presă ale partidelor care își dispută puterea politică, apar în această peroadă o serie de jurnale independente („Universul" (1884), „Adevărul" (1888)), precum şi o seamă de publicații satirice („Satyrul", „Ghimpele", „Moftul român", „Moş Teacă") care condamnă, prin şarje ironice şi umor, moravurile societății burghezo-moşiereşti.

Pe lângă specializarea tematică a publicisticii româneşti cultivate la sfârşitul veacului al XIX-lea (apar publicații economice, juridice, literare, ştiințifice, militare, sportive, adresate unor anumite categorii de public), asistăm și la îmbogățirea şi diversificarea surselor de informare, prin utilizarea sucursalelor din Bucureşti ale agențiilor străine de presă. Astfel, între 1877-1888, funcționează la Bucureşti sucursala agenției franceze Havas, iar mai târziu sucursala agenției oficiale austriece Corrbureau, realizând legătura cu agenția germană „Wolf" şi cu agenția engleză „Reuter". În 1889 este organizată o agenție telegrafică autohtonă – „Agenția română", care funcționează până în 1916[11]. Procesul de modernizare a publicisticii româneşti se intensifică, iar limbajul politic al vremii dobândeşte haine noi, sub imperiul mutațiilor istorice, politice şi culturale ale vremii.

Dezvoltarea firească a publicisticii româneşti este stăvilită îndeosebi de măsurile austere ale cenzurii, aflate în mâna autorităților imperiale (ruseşti, otomane şi austriece), dar şi la dispoziția autorităților interne. Numeroase gazete sunt suspendate după doar câteva apariții, altora li se intentează procese de presă, se limitează considerabil spațiul acordat materialelor politice, măsuri având la bază conştientizarea impactului pe care îl are presa în formarea opiniei publice şi a efectelor pe care le poate genera asupra sistemului de conducere. Specificul limbajului politic din presa românească a sec. al XIX-lea este dat, pe de o parte, de caracterul cultural al limbii, într-o epocă în care normele limbii române nu sunt încă stabilite, iar pe de altă parte, de particularitățile referențialului politic, ale contextului social-istoric care generează conținuturile politice vehiculate. Dacă primele publicații româneşti au un pronunțat caracter eclectic, înglobând, alături de comunicate oficiale, traduceri din presa străină, texte literare, scrisori, telegrame, anunțuri publicitare ş.a., treptat, paginile de ziar se structurează

în rubrici, acordându-se spații extinse informațiilor de politică internă și externă. Afirmarea unor personalități publicistice de marcă conferă discursului jurnalistic autoritate, transformându-l într-una dintre armele redutabile ale lumii politice românești.

3. Problematica Basarabiei în presa românească
3.1. Descrierea corpusului (criterii de selecție a publicațiilor)

Cercetarea noastră are la bază parcurgerea colecțiilor de periodice existente în fondul Bibliotecii Centrale Universitare din Iași, pentru perioada 1861-1899. Obiectul analizei l-au reprezentat patru publicații românești din epocă: „Românul", „Timpul", „Epoca" și „Voința Națională", iar demersul analitic a vizat ponderea articolelor care tratează problematica Basarabiei, în cele patru gazete menționate, și modul în care este prezentată situația provinciei dintre Prut și Nistru în presa vremii. Pentru a obține o imagine cât mai obiectivă asupra modului în care este prezentată problematica Basarabiei în discursul publicistic românesc din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, am ales spre analiză publicații care susțin prin politica lor editorială ambele direcții politice din epocă: astfel, „Românul" și „Voința Națională" ilustrează politica liberală, în vreme ce „Timpul" și „Epoca" susțin principiile grupării conservatoare. Înainte de a prezenta principalele modalități de reflectare a Basarabiei în discursul jurnalistic specific celor patru publicații, considerăm oportună o prezentare sumară a politicii editoriale a celor patru publicații.

a) „Timpul"

Publicație de factură politică şi literară, ziarul „Timpul" apare la București, la 15 martie 1876, aflându-se până în 1877 sub conducerea lui Gr. H. Grandea. Dacă la debutul editorial, ziarul are patru apariții săptămânale, între 17 mai 1876 şi 17 martie 1884, 13 noiembrie 1889 şi 14 decembrie 1900, acesta devine cotidian. O nouă serie va fi editată între 2 martie 1923 şi 7 iulie 1924[12]. Înființat în perioada guvernării conservatoare, „Timpul" devine, după instaurarea liberalilor la putere, principalul ziar de opoziție. La începutul lui 1877, conducerea ziarului revine lui Titu Maiorescu, iar Ioan Slavici este desemnat redactor şef, fiind responsabil cu partea politică a gazetei. După ce, la sfârşitul lunii aprilie, Maiorescu renunță la direcția ziarului, sarcinile editoriale sunt preluate de Ioan Slavici şi Gr. H. Grandea. Rămas singur, după plecarea lui Grandea din redacția „Timpului", Slavici solicită aducerea în redacție a lui Mihai Eminescu, care, la vremea respectivă, era redactor la „Curierul de Iași". Poetul intră în redacția publicației conservatoare în octombrie 1877, pentru ca în ianuarie 1878 să i se alăture și I.L. Caragiale. Pentru a stăvili avântul polemic al celor trei gazetari, conservatorii numesc redactor-şef pe I.A. Cantacuzino, în februarie 1878. Libertatea de gândire şi de exprimare a lui Eminescu îi va aduce mari neplăceri: jurnalistul intră în conflict cu Al. Lahovari, un influent lider conservator, ajungând să formuleze critici dure la adresa junimiştilor. Începând cu ianuarie 1882, Gr.C. Păucescu preia conducerea ziarului, iar în data de 16 februarie 1883, Eminescu demisionează din funcția de redactor-şef.

b) „Românul"

În februarie 1857, apare la București ziarul „Concordia", organul de presă al partidului liberal, care este înlocuit în cursul aceluiași an de „Românul", condus de C.A. Rosetti. „Românul" deschide seria jurnalelor cu un puternic discurs politic, militând pentru formarea statului național român. Publicație de factură politică şi literară, „Românul" apare la București, cu o periodicitate variabilă, între 9 august 1857 - 9 iulie 1864, 13 februarie 1866 – aprilie 1905, 1 mai 1914 – 2 decembrie 1915[13]. În perioada 25 martie – 25 aprilie, „Românul"este înlocuit de „Conștiința Națională". Înființat de C.A. Rosetti, ziarul va rămâne sub conducerea acestuia din 1857 până în 1885. Printre redactorii publicației se remarcă Eugeniu Carada (1867-1871) şi G.M. Teodorescu (1870). Ilustrând poziția liberal-radicală, „Românul" este considerat de Nicolae Iorga drept „cea mai statornică dintre publicațiile românești", „o foaie variată, de o informație solidă, plină de răspundere", care poate fi așezată „alături cu publicațiile analoge din țările mai puțin dezvoltate măcar ale Apusului"[14].

De la primele apariții, „Românul" se dovedește una dintre principalele publicații unioniste din principate. După 24 ianuarie 1859, ziarul devine purtătorul de cuvânt al opoziției liberale, desfășurând campanie împotriva reformelor preconizate de Al.I. Cuza şi Mihail Kogălniceanu. Atitudinea editorială a gazetei este oscilantă, uneori accentuat antidinastică și anticonservatoare, alteori temperată. Printre cei ce semnează în paginile publicației comentarii ale aspectelor politice ale vremii, se numără I.C. Brătianu, Ion Ghica, Cezar Bolliac, I.G. Valentineanu și Radu Ionescu. Ținuta prestigioasă a publicației este conferită de activitatea desfășurată de C.A. Rosetti, unul dintre cei mai vehemenți adversari de polemică ai lui Eminescu. Stilul publicistic cultivat de Rosetti „își are sursa în oratoria revoluționară pașoptistă, amintind și de înflăcărarea romantică a publicisticii franceze de la 1848"[15]. Patosul argumentației, amploarea frazelor, trimiterile istorice, abundența repetițiilor sunt câteva dintre constantele scrisului jurnalistic cultivat de „Românul".

După 1880, declinul publicației este evident, iar încercările de revitalizare sunt sortite eşecului. „Discutând din ce în ce mai dogmatic, «Românul», pierdut în amintirile sale de odinioară şi nedespărțit de teoriile şcolii pozitiviste, de unde plecase cugetarea celor

dintâi redactori ai săi, nu mai corespundea unei epoci de mai mare libertate de gândire”[16]. „Românul” continuă să fie editat până la 2 decembrie 1915, când își încetează apariţiile.

c)„Epoca”

Apare la Bucureşti, începând cu 16 noiembrie 1885 până la 14 iunie 1889; la Iaşi şi Bucureşti, în anii 1895-1926; 1929-1938. Publicaţia îl avea ca director pe Grigore G. Păucescu, iar ca redactor şef pe Barbu Ştefănescu Delavrancea. Printre redactorii publicaţiei se numărau: Alecu A. Balş, C.G. Costa-Foru, A. Chiriac, Nicolaie Gr.. Filipescu, St. Gane, Gr. Goilav, I.N. Iancovescu, Ioan M.Kostake Epureanu, Ioan Miclescu, E. Mavrocordat, Const. P. Olănescu, C. Philipescu, Pană Mihail Pencovici, Dimitrie C. Popescu, Nicolae Popescu(Ploieşti), Gr. G. Păucescu, B. Şt. Delavrancea, Al. Vlahuţă ş.a. „Epoca” fuzionează, la 14 iun. 1889, cu „România liberă”(Bucureşti,15 mai1877-14 iun. 1889), iar în locul lor apare „Constituţionalul”(Bucureşti, 15 iun.1889-14 dec.1900). Gazeta „Epoca” va fi reeditată începând cu 2 noiembrie 1895, sub titlul „Epoca, ziar conservator”, iar în perioada 28 noiembrie 1888-23 ianuarie 1889, numărul de duminică este literar[17].

d) „Voinţa naţională: ziar naţional-liberal”

Gazeta este editată la Bucureşti, în perioada 10 iulie 1884-13 aprilie1914. Redactorul şef al publicaţiei era Barbu Delavrancea (1888-1894). Printre semnatarii materialelor s-au numărat A.D. Xenopol, Ascanio, N. Iorga, D.A. Sturdza, I. Slavici, Al. Macedonski, I.L. Caragiale, I. Gorun, I. Nădejde. Editorialul din 11 iulie 1884 prezenta pe larg programul politic al noului Partid Liberal-Conservator, Vernescu reprezentând „elementul aşa-zis sincer liberal” şi Lascăr Catargiu, „elementul sincer reacţionar”: „Iată de ce suntem în drept a întreba pe cei din opoziţiune dacă vorbesc în numele drapelului liberal sau în numele drapelului conservator. (...) Trebuie să precizăm situaţiunea, să definim bine rolurile, să ieşim din sfera cuvintelor cu două înţelesuri şi a frazelor deşarte cari nu spun nimic minţii şi inimii româneşti: căci pe cât timp opoziţiunea va rămâne înconjurată de vălul care o acoperă astăzi şi nu va spune lămurit ţării ce voiesc dacă cugetă şi simte ca partid liberal sau ca partid conservator, vor fi în drept a bănui că urmăreşte scopuri ascunse şi că la umbra instituţiilor noastre constituţionale, ea tinde, în realitate, a dărâma această constituţiune în chiar temeliile sale, aducând asupra capului nostru agitaţiuni şi turburări de natură a pune în pericol însăşi existenţa Statului român”[18].

3.2. Imagini ale Basarabiei în publicistica românească

a) Chestiunea Basarabiei în ziarul „Românul”

Pe parcursul lui 1867, „Românul” atinge sporadic problematica Basarabiei, foarte puține texte cuprinzând informații sau trimiteri la provincia dintre Prut și Nistru. Astfel, într-un articol din 6 august 1867, B.P. Hasdeu vorbește despre întâlnirea la București a societății literare pentru cultivarea limbii române, exprimându-și dezacordul în ce privește delimitarea granițelor dintre țările românești. Hasdeu atrage atenția că partea Moldovei dintre Prut și Nistru a primit numele de Basarabia din partea rușilor, dar ea se înscria între granițele vechi ale Moldovei. Un alt articol, din 22 decembrie 1867, intitulat *O călătorie prin Bessarabia meridională*, aduce în discuție probleme de etică a jurnaliștilor din epocă. Este vizat în principal D. Aristid Pascal, cel care ar fi scris un apel către locuitorii din Basarabia în care ar fi făcut propagandă antinațională. Cazul lui Pascal oferă jurnalistului un pretext pentru a aduce în dezbatere chestiuni de deontologie a profesiei de jurnalist.

Tema Basarabiei este reluată abia în luna iunie a anului următor. Astfel articole din 4, 6 și 7 iunie 1868 abordează problema concesionării părții navigabile a Prutului, către Rusia și Austria. Factor important în exportul către Rusia, partea navigabilă a Prutului impune lucrări de întreținere și corectare a cursului, lucrări care grevau doar bugetul României deși beneficiare erau și Rusia și Austria. Autorul articolului, Emil Costinescu, atrage atenția că exclusiv interesele economice ar trebui să dicteze poziția României față de Rusia și Austria în chestiunea navigării Prutului. Articolele din 6 și 7 iunie reiau dezbaterea privind problema concesionării părții navigabile a Prutului: este criticată poziția adoptată de guvern prin convenția care stipula că doar România va suporta cheltuielile pentru îmbunătățirea navigării pe Prut, deși mare parte din taxele percepute pentru navigație vor fi date ca tribut Austriei. În acest context, sunt aduse în discuție interesele Rusiei care, în urma Tratatului de la Paris își anexase gurile Dunării, o parte importantă din Basarabia, amestecându-se astfel în politica internă a României. Convenția semnată de guvernul român nu făcea altceva decât să dea Rusiei drept de posesie asupra unei părți însemnate din cursul navigabil și, implicit, drept de amestec în treburile interne ale țării.

Între 1868 și 1875 nu întâlnim în paginile „Românului” nici un text care să prezinte aspecte legate de Basarabia. Abia în numărul din 10 ianuarie 1876 regăsim articolul *Basarabia și Dobrogea*, care vorbește despre o corespondență apărută în ziarul francez „Le Monde”, despre negocierile purtate de generalul Ion Ghica și principele Carol pentru răscumpărarea independenței principatelor, prin plata unei mari sume de bani Porții, demers aprobat de Rusia cu o condiție: cedarea părții meridionale a Basarabiei care fusese încorporată Moldovei, în urma Tratatului de la 1856. „Românul” condamnă demersurile de negociere a independenței naționale cu prețul pierderii Basarabiei și

a identității naționale: „Nu este mai iertat d'a se'ntreba care ar fi echivalintele Basarabiei meridionale pentr'un Român decât au fi d'a se'ntreba care ar fi echivalintele Alsaciei și Lorenei pentru'un Frances. Și dec'ar plăcea principelui Carol - urmând numai desvoltarea unei ipotese - d'a supscrie la vederile ambițioase ale principelui Gortchakoff, ș'ale principelui de Bismark, el ar suptscrie atunci propria sa detronare..."[19].

Din 20 iunie, gazeta liberală, convinsă că „prin îngrijirea d'aprope a Basarabiei, s'ar aduce serviție întregei țeri", propune cititorilor o rubrică constantă, intitulată „Scrisori din Basarabia", menită să ofere o imagine fidelă a realităților sociale, economice și politice din provincia de dincolo de Prut. O primă scrisoare, datată *Bolgrad, mai 1876,* prezintă aspecte geografice, climatologice și lingvistice ale Basarabiei. Începând cu 1878, remarcăm o creștere a numărului de texte dedicate problematicii Basarabiei, fapt care trebuie pus în legătură cu mutațiile care au loc pe scena politică europeană. Sunt readuse în discuție pretențiile Rusiei privind Basarabia și demersurile guvernului român pentru păstrarea integrității teritoriale. În acest context, „Românul" lansează un îndemn cititorilor săi: „...Se ne unim deru toți și, prin cuvinte și prin fapte, se dăm asicurări imperatorelui Rusielor, și tuturor celorlalte puteri, că Românii nu se vând. [...] Suntem de părere încă că Românii se ție în tote orașele întruniri publice, se-și manifeste simțimintele, se-și afirme voința, și prin resoluțiuni se le facă cunoscutu guvernului, Europei..."[20].

Textele publicate pe parcursul anului 1878 au în centrul lor problema unității naționale, dând glas revoltei față de pretențiile teritoriale ale puterilor străine: „Și azi vin Rușii să ne pretindă reluarea Basarabiei, Rușii care au proclamatu că nu vor face nici o cucerire'n Europa; Rușii care au mersu se libereze poporele creștine de supt jugul Turciloru; Rușii cu care am fost aliați; Rușii'n fine care cunosc de aproape sacrificiele acestei națiuni?"[21]. Sunt prezentate de asemenea ecouri ale problemei Basarabiei în presa occidentală. În acest sens sunt reproduse și dezbătute articole din „La Presse", „Le Constitutionnel", „Le Bien Public" ș.a.: „*Le Bien public* publică sub titlul de *Basarabia română un însemnat articol* din care reproducem următoarele părți: «Cestiunea aceasta, dice menționatul organ, este mai gravă, după opiniunea nostră, chiar de cât cestiunea strîmtorilor. Această din urmă n'are însemnătate decât în cas de resbel, pe când ceal-altă tinde a amenința în timp de pace interesele întregei Europe centrale. E vorba într-adever pentru Rusia d'a fi stăpână pe gurile Dunării»"[22].

Articolele din februarie - martie 1878 tratează problema retrocedării Basarabiei și a efectelor pe care le generează aceasta la nivel național. Sunt prezentate pe larg opiniile presei occidentale pe acest subiect. Numărul din 19 martie 1878 al „Românului" redă memoriul înaintat marilor puteri de către guvernul român, în problema revendicării Basarabiei de către ruși. Sunt prezentate pe rând argumente de ordin social, economic și politic pentru păstrarea Basarabiei, și, nu în ultimul rând, beneficiile Tratatului de la Paris, prin care Basarabia se întorsese între granițele Moldovei. „Este dar o datorie imperioasă, spune «Românul», pentru cabinetul din Bucuresci, se declare puterilor, cari la 1856 au avut încredere în națiunea romană, că în noua poziție, create de curend României prin valorosele sele sacrificie, numai stăpînirea Basarabiei și a deltei dunărene pote se consolideze principatul în independința lui. Prin acesta s'ar asicura o isbanda reale întru implinirea misiunei ce i-a fost incredințată de la 1856 prin prezentorea libertate a Europei, de a fi păzitorul neadormit și credincios a liberei navigațiuni pe Dunărea de jos"[23].

Numărul din 23 martie 1878 anunță sec: „Se sfârși resbelul, și Rusia ne ceru Basarabia", pentru ca „Românul" din 25 martie să aducă în discuție imaginea pozitivă pe care România o avea în epocă și disputa dintre regimul Catargi și guvern care se acuzau reciproc în problema retrocedării Basarabiei. Discursul jurnalistic oglindește politica editorială a gazetei, trădând afinitățile cu gruparea liberală: „Acusarea der pe care regimul Catargi stăruie a-o face guvernului actual, că el și numai el este culpabile că guvernul Rusielor ne cere Basarabia, este și neadevărată și anti-naționale"[24]. O serie de articole de pe parcursul lunii martie 1878 prezintă modul în care este reflectată problematica retrocedării Basarabiei în ziarele străine. Astfel, în vreme ce ziarele rusești aduc argumente în favoarea retrocedării, cele occidentale recunosc dreptul Moldovei asupra Basarabiei. Chestiunea Basarabiei devenise în epocă o adevărată problemă de drept european, teritoriul redobândit de Moldova în urma Tratatului de la Paris (1856) fiind considerat pământ românesc în presa din Occident[25]. Presa străină amintește de protestele guvernului român împotriva tratatului de la San-Stefano, subliniind că Basarabia aparține României în virtutea unui tratat european, prin urmare, ea nu poate fi retrocedată în baza unei simple înțelegeri dintre țar și sultan.

Articolele din aprilie 1878 readuc în prim plan disputele dintre conservatori și liberali. Conservatorii consideră că vina principală privind pierderea Basarabiei revine guvernului liberal, care nu a fot destul de prevăzător să încheie un al doilea tratat cu Rusia, privind drepturile asupra Basarabiei. „Românul" pledează cauza liberală și ia apărarea guvernului, afirmând că „acusarea ce ne-o face opositiunea este asia der și nedreptă și antinațională..."[26]. Jurnaliștii de la gazeta liberală consideră că pentru salvarea Basarabiei erau necesare trei mijloace: „I. puterea materială; II. garanția colectivă reală a puterilor Europei și III. un tractat cu Rusia, prin care această mare putere se se îngagieze a ne respecta și mănține integritatea teritoriului"[27]. Spațiul întins alocat în economia gazetei temei retrocedării scoate în evidență faptul că problema Basarabiei se afla printre *cestiunile cele mari ale dilei*, iar patosul discursului jurnalistic cultivat

de „Românul" evidențiază implicarea jurnaliștilor în disputele politice ale vremii. „Românul" critică atitudinea opoziției care, prin organele de presă și prin broșurile pe care le pune în circulație, atacă dur actele guvernului liberal, considerându-l principalul vinovat în chestiunea retrocedării Basarabiei.

În 29 mai, „Românul" anunță începerea lucrărilor Congresului de la Berlin și amintește că românii sunt direct interesați de trei puncte din programul congresului: problema Basarabiei, trecerea armatelor rusești prin România și Dobrogea și chestiunea Dobrogei. Articole precum „Cestiunea Basarabiei în presa englesă", „Pe ce drept se întemeiază Rusia", „Basarabia înaintea Congresului", „Un act de spoliare" se înscriu în aceeași linie tematică, dar tonalitatea discursului jurnalistic devine din ce în ce mai pesimistă. „Românul" consideră că retrocedarea Basarabiei fusese decisă înainte de începerea Congresului și că lucrările de la Berlin nu fac altceva decât să consemneze o decizie luată anterior de marile puteri.

Articolele de la finalul anului 1878 prezintă în principal chestiuni administrative legate de reîncorporarea Basarabiei Rusiei și a Dobrogei României, măsurile care se iau pentru reintegrarea locuitorilor din cele două teritorii. Seria articolelor care tratează problema retrocedării se încheie cu textul *Din Basarabia*, din 12 noiembrie 1878, care subliniază necesitatea înființării unor consulate românești în Basarabia: „În Basarabia întreagă Românii au însemnate interese comerciale, eru în partea de jos a provinciei mai ales au remas chiar mai mulți supuși români. Ca stat pe deplin independinte, a căruia deplină independință s'a și recunoscut deja de către Rusia, România posede necontestabil dreptu d'a avea consuli în Basarabia, întocmai după cum are la noi consuli Rusia la Galați și pe aiuri. Ori-cine va înțelege deru câtu de important este pentru România d'a avea un consul la Chișineu ș'un consul la Ismailu...."[28]. Pentru 1879, „Românul" înregistrează o singură știre despre Basarabia: nota intitulată *Din Basarabia*, din 2 noiembrie 1879, care preia o informație din presa rusă potrivit căreia guvernatorul Basarabiei ar fi cerut evreilor din Basarabia să părăsească țara în maxim 15 zile.

După 1880, numărul articolelor despre Basarabia înregistrează un important reviriment. Informații despre Basarabia apar sporadic în articolele acestei perioade, mare parte din ele fiind preluate din presa străină. În 1885, o serie de articole intitulate *Soldați români dezertați în Basarabia* atrage atenția asupra stării precare a soldaților români din corpurile de armată din Dobrogea. După o lungă perioadă în care textele despre Basrabia lipsesc din paginile Românului, în 30 decembrie 1892 apare articolul *Frații din Basarabia*, semnat de D.O. Sevastos. Textul debutează cu un reproș adus românilor: „Așa e firea românului, se trăescă și se nu bănuescă, ca tot-deauna se'l doară inima după ce nu trebuie, și nu ne doare de ce-ar trebui se ne doară. De ce nu ne gândim și la Basarabia? Oare acești frați ai noștri nu-s vrednici deplâns, când le-au ingradat penă și gândul că se nu poată sbura încotro ar vrea?"[29]. Articolul vorbește despre condițiile vitrege ale celor deportați în Siberia, despre lipsa de hrană și despre condițiile inumane la care sunt supuși aceștia, și se încheie cu îndemnul: „Trebuie să ne deșteptăm și se muncim pentru consolidarea și înflorirea nostra, căci penă acum mai mult ne doare inima pentru ce nu trebue"[30]. În 1893 întâlnim doar două articole pe tema Basarabiei (*Basarabia*, din 18 ianuarie, semnat de G. Sion și *Bulletin*, din 18 martie), pentru ca în 1898 să regăsim un singur text (*Drama din Chișinău*, din 21 iunie). Textul lui Sion dezbate pe larg campania de rusificare la care este supusă Basarabia, concluzionând : „Din aceste se pote vedea că în Basarabia e o mare influență rusescă; der că Basarabia e perdută pentru Românism, că nu simte, că e morta pentru cultură și civilizație, că sunt atrofiate ori-ce sentiment de naționalitate, acesta ar fi o absurditate. Acesta o pote spune cei care nu cunosc pe românii de acolo. Eu care am fost, i-am vedut la casa lor, protest contra unor asemenea idei și voi striga: vă înșelați"[31].

b) Basarabia în ziarul „Timpul"

În urma Tratatului de la San-Stefano, Imperiul Țarist recunoștea independența Serbiei, Muntenegrului și României, precum și autonomia Bulgariei, iar Imperiul Otoman ceda Rusiei țariste Dobrogea, ca despăgubire de război. Nedorind să anexeze acest teriotoriu, Rusia își rezervă dreptul de a schimba Dobrogea cu partea Basarabiei pierdută în 1856. Cele două imperii negociau astfel teritorii anexate prin rapt din spațiul nostru geografic. Indignat, Guvernul României formulează un Protest împortiva Tratatului de la San Stefano, document reprodus în „Timpul" din 1 aprilie 1878. Protestul sublinia faptul că Tratatul de la San Stefano încălca flagrant integritatea teritorială a țării noastre și integritatea morală a suveranității noastre și cerea ca România să fie primită la lucrările Congresului de la Berlin.

Congresul de la Berlin, din iunie-iulie 1878, declanșează o adevărată campanie de presă în paginile „Timpului". Retrocedarea celor trei județe din sudul Basarabiei: Cahul, Bolgrad și Ismail, pregătită de diplomația țaristă printr-o serie de materiale în presa străină, va fi vehement criticată de jurnaliștii de la „Timpul". Eminescu, editorialist și responsabil cu partea politică la „Timpul" în perioada respectivă, dezbate pe larg problema anexării, în numărul din 25 ianuarie 1878, comentând propunerea emisarului țarist, generalul Nikolai Pavlovici Ignatiev, cu privire la retrocedarea celor trei județe din sudul Basarabiei, în schimbul unor teritorii peste Dunăre. Încă de la acest prim editorial, Eminescu plasează chestiunea Basarabiei în perspectivă istorică: „Iată, în fine, că sosi generalul Ignatiev pentru a ne spune nouă tuturor că Dumnezeu a făcut lumea la 1912 și că pentru Rusia numai aceea e drept, ce s-a făcut de atunci încoace"[32]. Pentru a-și argumenta discursul, jurnalistul

recurge la documentele istorice care atestă apartenența provinciei la spațiul românesc.

Problema retrocedării Basarabiei de sud formează obiectul dezbaterilor din Parlamentul României, în 26 ianuarie 1878. Liberalii și conservatorii adoptă în unanimitate Moțiunea prin care se declară că România este hotărâtă să-și conserve granițele teritoriale și nu admite înstrăinarea niciunui teritoriu din pământul ei. Eminescu sprijină Moțiunea printr-o serie de editoriale: *Fără a prejudeca hotărârile Adunărilor...*, *Cestiunea retrocedării...*, *Fiindcă noi suntem...*, *De câte ori s-a făcut în Parlamentul nostru...* ș.a. Jurnaliștii de la „Timpul" preiau o serie de articole pe tema moțiunii, din presa străină. În acest sens, este comentat un articol apărut în „Gazette de St. Petersbourg" în 2/ 14 februarie 1878, în care este invocată onoarea Imperiului țarist, lezată prin Tratatul de la Paris, din 1856. Pretextul granițelor naturale, adus ca argument pentru raptul teritorial, este criticat de Eminescu: „Noi știm – scrie acesta - că sub pretextul de-a avea granițe naturale s-ar putea cuceri universul întreg".

„Timpul" publică și o corespondență din București privind problema retrocedării celor trei județe din sudul Basarabiei, *La retrocession de la Bessarabie*. Bucarest, 14 fevrier, apărută în cotidianul panslavist din Bruxelles, „Le Nord", în 10/22 februarie 1878. Corespondența din București este comentată de Eminescu într-o serie de editoriale din „Timpul", în care, invocând variate documente istorice, respinge teza vasalității Moldovei față de Imperiul Otoman, arătând că „Moldova și Basarabia împreună formau un stat deosebit, cu legile și prințul său și se aflau supuse numai la ceea ce diplomația a numit impropriu suzeranitatea Porții Otomane"[33]. Eminescu întocmește pe baza documentelor istorice o schiță cu privire la unitatea statală a Moldovei dinainte de 1812, intrând în polemică cu publicații precum „Le Nord" și „Viedmosti". El respinge teza ziarelor străine privind suzeranitatea Imperiului Otoman și dreptul acestuia de a dispune de teritoriul țării noastre după bunul plac.

Eminescu răspunde susținătorilor politicii țariste și publicațiilor străine care pretindeau că România este doar o creație a diplomației europene, printr-un studiu amplu, intitulat *Basarabia*, publicat în „Timpul" din martie 1878. Textul este reprodus în „România liberă" și „Telegraful român" din Sibiu, bucurându-se de un larg ecou în epocă. Studiul cuprinde o prezentare diacronică a istoriei Basarabiei, fiind structurat în șase capitole: I. Numele și întinderea ei; II. Veacul al cincisprezecelea; III. Veacul al șaisprezecelea; IV. Veacul al șaptesprezecelea; V. Veacul al optsprezecelea; VI. Veacul al nouăsprezecelea. Izvoare. Documentele istorice atestă apartenența provinciei la Moldova, într-o epocă în care Imperiul țarist nu-și întinsese stăpânirea până la Nistru. Jurnalistul recurge la cronici și texte istorice vechi, la mărturiile unor călători și istorici străini, dar și la documente ale cancelariilor domnești, pentru a demonstra că Basarabia este pământ românesc. Erudiția gazetarului este reflectată de ușurința cu care se mișcă printre documente și cronici, printre tratate de istorie și lucrări de memorialistică ilustrând istoria Basarabiei dinainte de 1812.

Căutând explicații pentru politica expansionistă a Imperiului țarist, Eminescu notează în articolul *Tendențe de cucerire*, publicat în „Timpul" din 7 aprilie 1878: „Rusia e în mod egal muma mândriei și a lipsei de cultură, a fanatismului și a despoției. Frumosul e înlocuit prin măreț, precum colinele undoiate și munții cu dumbrăvi a țărilor apusene sunt acolo înlocuite prin șesuri fără capăt. În tendințele de cucerire, în așa-mânumitele misiuni istorice care-și caută marginile naturale nu e nimic dedesupt decât pur și simplu neștiința și gustul de spoliere. În zădar caută un popor în întinderi teritoriale, în cuceriri, în războaie ceea ce-i lipsește în chiar sufletul lui"[34]. Referitor la ecoul studiului în presa străină, D. Vatamaniuc afirmă: „Presa din străinătate, consultată de noi, nu ia în discuție studiul lui Eminescu, nu fără motiv. Ne-am fi așteptat ca măcar ziarul «Le Nord», organul panslavist din Belgia, cu care polemizează poetul, să-l reproducă și să-l comenteze. Nu am găsit însă nici o referire la el"[35]. În schimb, presa națională consemnează studiul lui Eminescu: „România liberă" și „Dorobanțul" apreciază în paginile lor demonstrația gazetarului și bogăția argumentelor aduse de acesta în sprijinul afirmațiilor. Vorbind despre studiul *Basarabia*, Eminescu însuși afirma: „Tocmai noi am fost aceia care am publicat o serie de articole asupra Basarabiei, deși ar fi fost alte persoane mai competente cari să facă acest lucru cu mai multă știință și mai mult succes. Nu pretindem a avea nici un merit în privirea cuprinsului acelor articole, căci a culege rezultate câștigate de alții nu este un merit. Dar pentru opinia noastră statornică în această chestiune seria noastră de articole e o profesiune de credință"[36].

Dobândind profilul unei adevărate cercetări științifice, prin multitudinea surselor de documentare și prin perspectiva diacronică a prezentării, studiul *Basarabia* se distinge în presa românească a vremii prin argumentația științifică, oferind o imagine a realităților istorice, începând cu veacul al XIII-lea până la 1878. Redactat în perioada pregătirii Congresului de la Berlin, studiul cuprinde și o proiecție asupra evenimentelor istorice ulterioare, Eminescu afirmând: „Am răsfoit cărți, ne-am folosit de munca altora, am adunat dovezi și am arătat că poporul român niciodată nu a renunțat la drepturile sale asupra Basarabiei și că prin urmare nici astăzi nu are dreptul de a renunța"[37].

c) Problematica Basarabiei în „Epoca"

Gazetarii de la „Epoca" sunt atrași cu precădere de realitățile politice interne. În acest sens, articole precum *Noi și legile noastre* (18 noiembrie 1885), *Regele antidinastic* (13 decembrie 1886) sau *Ce rege voim* (13 ianuarie 1887) dezbat acțiunile guvernului Brătianu, pledând pentru o implicare mai mare a regelui în problemele țării: „datoria sa adeverată ar fi de a se ține în contact constant cu toate partidele, cu toți oamenii politici, cu toți cetățenii, de a

exercita un control serios și neobosit asupra mersului afacerilor publice, de a supraveghea fluctuațiunile opiniei publice și de a le urma întru cât nu ar fi vătemate interesele țerei"[38]. G.G. Păucescu, Alecu A. Balș, N. Filipescu sunt doar câțiva din semnatarii articolelor de la „Epoca", care îl avea ca director pe Grigore G. Păucescu, iar ca redactor șef pe Barbu Ștefănescu Delavrancea.

Articolul *Stâlpii țării*, din 6 martie 1887, aduce în discuție condițiile vitrege ale țărănimii din țara noastră. Jurnalistul, Alecu A. Balș, atrage atenția că în România nu există o burghezie autentică, ca în alte țări, și subliniază necesitatea formării unei clase de mijloc la noi. Articolele *Un nou scepticism* (7 martie 1887), *Piară principiile mai bine de cât neamul românesc* (16 iulie 1884), *Politica practică* (22 iulie 1887) se înscriu pe aceeași linie a prezentării critice a condițiilor economice, politice, sociale din țara noastră și a susținerii politicii conservatoare: „În concepțiunea conservatoare, o națiune nu este numai o expresie geografică și politică, dar mai presus de toate o unitate etnică, o ființă cu caracter special, avend legile ei proprii de viață și de desvoltare. Când aceste legi sunt nesocotite, viața națională devine anormală, regulata desvoltare a poporului nesigură, cultura lui vițioasă și numai aparentă..."[39].

Articolul *Patriotismul unui șarlatan*, din 2 octombrie 1887, cuprinde critici la adresa lui Brătianu, acuzat că a agitat chestiunea Basarabiei și a Bulgariei, pentru a se bucura de notorietate. Seria articolelor apărute sub titlul *Ideea națională*, semnate de I. Popescu, în decembrie-ianuarie în „Epoca", continuă atacurile la adresa guvernului liberal și a politicii duse de Brătianu, jurnalistul concluzionând că: „oricum întoarcem lucrurile, trebue să ne încredințăm că ideia națională nu e încă bine lămurită la noi, că partidele o pierd de multe ori din vedere și că este neapărată nevoie de îndreptare în privința aceasta"[40].

Primul articol din „Epoca", care se referă strict la realități din Basarabia, este textul *Din Basarabia*, apărut în 4 iunie 1898, care informează despre acordul țarului în privința introducerii de cărți școlare în limba română în Basarabia. Gazetarul vorbește despre sentimentul naționalist, încă viu în Barasabia, în ciuda suprimării relațiilor culturale cu țara noastră. Un alt articol despre Basarabia apare în numărul din 18 iunie 1898 și abordează, din nou, problema circulației cărților românești în provincia dintre Prut și Nistru, despre ucazul țarului prin care se autorizează difuzarea cărților în limba română în Basarabia. Cuprinzând patru părți, subintitulate *Ucazul Țarului, Favoarea imperială, Deznaționalizarea românilor* și *Limba rusă în biserici*, articolul din 18 iunie dezbate pe larg politica de rusificare a Basarabiei și pericolul pierderii identității naționale în această provincie. „Deznaționalizarea elementului romîn a cîștigat o și mai mare putere prin introducerea limbei ruse în biserici"[41], atrage atenția autorul articolului. În ciuda încercărilor de conservare a limbii române în provincia dintre Prut și Nistru, „rusificarea a făcut așa de mari progrese, mai ales în ținuturile din nordul și estul Basarabiei, ca Hotinul, Orheiul, Soroca, etc., încât de abia dacă întîlnești, în limba vorbită, la 10 cuvinte ruse unul românesc"[42].

Numărul articolelor privitoare la Basarabia este destul de redus în „Epoca", trimiteri rare la situația acestei provincii apar în rubrica *Informații*.

d) Basarabia în „Voința Națională"

În august 1890, apare în gazeta liberală „Voința națională" un studiu etnic și politic intitulat *Europa, Rusia și România*. Materialul, alcătuit din șase părți, este semnat de Dimitrie A. Sturza. Personalitate politică de la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX, Sturza a ocupat funcția de ministru în diferite ministere, a fost șef al Partidului Liberal între 1892-1908 și președinte al Academiei Române. În materialul amintit, autorul pledează pentru o politică pro Europa a României, într-o perioadă extrem de agitată în plan internațional. Rolul istoric al românilor era, potrivit autorului, de a constitui o barieră în calea expansiunii pansalviste și a înaintării rusești spre Constantinopol. Autorul se referă la delimitarea geografică și etno-politică a Europei și subliniază că, deși protectoratul rusesc în Principatele Moldovei și Valahiei s-a desființat, Basarabia a fost supusă unui intens proces de rusificare: „Aceasta e pentru ruși o necesitate de întâiul ordin, căci trebue să se dovedească în mod nedubios, că a fost cu putință să se sdrobească rezistența obstinată a Românilor, care durează acum de cincisprezece secole. Slăbirea și finalmente nimicirea elementului românesc a fost și este unul din punctele cele mai văzute ale politicei rusești"[43]. Textul cuprinde numeroase date statistice privind populația Europei și o analiză contrastivă între grupul etnic occidental și cel al popoarelor ruso-slavone, arătând superioritatea numerică a primului. Făcând apel la diverse lucrări istorice și politice, Dimitrie A. Sturza realizează o trecere în revistă a factorilor care au stat la baza antagonismului dintre Rusia și Europa și a resorturilor politicii expansioniste a Rusiei.

Studiul cuprinde viziunile (teoriile) geostrategice ale militanților occidentali și orientali, iar autorul atrage atenția oamenilor politici români că: „Ideile expuse de acești scriitori ruși nu sunt elucubrațiunile unor spirite aprinse și extravagante, scriind și lucrând în afară de realitate. Acești bărbați au concretizat numai și au exprimat în mod clar și sistematic cugetările și ideile șefilor conducători din Rusia, fie aceștia bărbați politici sau agitatori de meserie, fie ei într'o pozițione oficială sau lucrând ca membri și agenți ai renumitelor societăți de binefacere, al căror centru este Moscova"[44].

La finalul studiului, autorul indică liniile directoare ale politicii pe care țara noastră trebuie să o promoveze în plan extern: „lupta românilor din Regat și afară din Regat a fost, este și va fi, alăturea cu Occidentul cult, în contra aspirațiilor cotropitoare ale Răsăritului încă necult. Nu

Românii vor provoca această luptă, căci ei nu au provocat niciodată pe vecinii lor, dar când vor fi chemați, ei trebuie să fie pregătiți și oțeliți, gata, a susține lupta și a învinge. Românii să nu uite niciodată că nu Czarul Rusiei i-a așezat la Dunăre pentru a fi santinela totdeauna trează a lumii civilizate, ci cel mai mare Împărat al Romei – Traian. Aceasta este politica românească, o alta nu există și nu poate exista"[45].

4. Concluzii

La sfârșitul secolului al XIX-lea, situația Basarabiei era una dintre cele mai dramatice. După anexarea Basarabiei de către Rusia, în urma Congresului de la Berlin, provincia dintre Prut și Nistru a fost supusă unei ample campanii de rusificare. Unul dintre obiectivele campaniei de rusificare a fost eliminarea limbii române din instituțiile de învățământ din Basarabia, din administrație și biserică. Astfel, începând cu 1867, învățământul s-a desfășurat în Basarabia exclusiv în limba rusă, rusa devenind de altfel și limba administrației și a bisericii. Campania de deznaționalizare și de rusificare a românilor din Basarabia, purtată de autoritățile țariste, s-a lovit de rezistența populației locale, dar aceasta a fost mult mai timidă decât în Transilvania. În acest sens, Ioan Scurtu sublinia că „mișcarea de eliberare națională din Basarabia nu a cunoscut formele elaborate, bine organizate și argumentate teoretic cunoscute în Transilvania. Această mișcare a românilor de peste Prut a avut un specific al ei, generat de condițiile concret-istorice și mai ales de politica promovată de autoritățile de ocupație"[46]. Premizele unei mișcări naționale a românilor din Basarabia vor fi realizate odată cu izbucnirea revoluției din Rusia, în 1905, când sunt repurtate de altfel primele succese în acest plan.

Parcurgerea colecțiilor de ziare de la sfârșitul secolului al XIX-lea relevă un număr relativ scăzut al articolelor dedicate problematicii Basarabiei. Toate cele patru publicații („Românul", „Timpul", „Voința Națională" și „Epoca"), care au făcut obiectul cercetării noastre sunt gazete centrale, reprezentative pentru direcțiile tematice ale discursului jurnalistic românesc în epocă. Dintre ele doar „Românul" și „Timpul" înregistrează un număr mai mare de texte despre Basarabia. Fenomenul are la bază o dublă explicație: pe de o parte, cenzura impusă de regimul țarist făcea extrem de dificilă circulația informațiilor despre Basarabia în țara noastră, iar pe de altă parte, în cea de-a doua decadă a veacului al XIX-lea, opinia publică românească era interesată cu precădere de câștigarea independenței naționale. În plus, sensibilizată de veștile referitoare la politica de deznaționalizare a românilor susținută de autoritățile maghiare, opinia publică din Regat era la curent cu tot ce se întâmpla în Transilvania. La acest lucru au contribuit în bună măsură ziarele și revistele vremii, care cuprindeau ample materiale despre lupta națională, viața culturală și economică a românilor de peste Carpați, în vreme ce ponderea informațiilor despre Basarabia era extrem de redusă. Românii din Basarabia nu au reușit să atragă decât sporadic atenția presei românești și, implicit, a opiniei publice, asupra pericolului rusificării și a luptei politice și culturale pe care o duceau.

Cercetarea noastră a evidențiat faptul că numărul articolelor despre Basarabia în presa românească este dictat de evenimentele politice din politica internațională. Astfel, în preajma lucrărilor Congresului de la Berlin, se înregistrează un reviriment al articolelor și informațiilor despre Basarabia, pentru ca ultimul deceniu al secolului al XIX-lea să marcheze intrarea într-un con de umbră a acestui subiect în presa românească. În ce privește maniera de abordare a problematicii Basarabiei, observăm că publicațiile conservatoare, „Timpul" și „Epoca", se remarcă printr-o atitudine moderată, fără atacuri dure la adresa adversarilor politici, în vreme ce ziarele liberale, „Românul" și „Voința Națională", sunt mult mai vehemente în susținerea politicii promovate de gruparea condusă de Brătianu. Aproape invizibilă în presa românească din prima parte a veacului al XIX-lea, Basarabia, reușește să atragă atenția gazetarilor români odată cu pretenția Rusiei de a-și anexa cele trei județe din sudul provinciei, Cahul, Ismail și Bolgrad.

Acknowledgement

This work was published with the support of the ERASMUS MUNDUS Project EMERGE (Erasmus Mundus European Mobility with Neighbouring ReGion in the East), Action 2 – Strand 1 (2009-2013), Grant Agreement no. 2011-2576/001-001-EMA2, (Lot 8: Moldova, Ukraine, Belarus), funded by the European Union.

Note:

1. *Apud* Dan Berindei (coord), *Istoria românilor*, vol. VII/I, *Constituirea României Moderne (1821-1878)*, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 495.
2. *Ibidem*, p. 528.
3. Dumitru P. Ionescu, *Războiul de Independență și problema Basarabiei*, Editura Academiei Române, București, 2000, p.13.
4. *Ibidem*, p. 14.
5. Ioan Scurtu, Ion Bulei, *Democrația la români: 1866-1924*, Humanitas, București, 1990, p. 41.
6. *Ibidem*, p. 10.
7. Scurtu, Ioan, Bulei, Ion, *Democrația la români: 1866-1938*, Humanitas, București, 1990, pp.44-45
8. *Ibidem*, p. 52, *apud* P. Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru subt imperiul rus*, în „Viața Românească", vol. LVI, an. XV, pp.133-144.

9. Ioan Scurtu, Ion Bulei, *Democrația la români: 1866-1924*, Humanitas, București, 1990, pp. 209-210.
10. *Apud* Ilie Rad, *Incursiuni în istoria presei românești*, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2008, p. 50.
11. Const. Antip, *Contribuții la istoria presei române*, Uniunea Ziariștilor din Republica Populară română, București, 1964, p. 45.
12. DGLR, s.v. *Timpul*.
13. DGLR, s.v. *Românul*.
14. Nicolae Iorga, *Istoria presei românești*, Editura Muzeul Literaturii Române, București, 1999, pp. 149-150.
15. DGLR, p. 676.
16. Nicolae Iorga, op. cit., p. 160.
17. Hodoș Nerva , Al.Sadi Ionescu, *Publicațiunile periodice românești (ziare, gazete, reviste),* Tom I. Catalog alfabetic 1820-1906, Librăriile Socec&Comp. și C. Sfetea, București, 1913, p. 241.
18. I. Hangiu, *Presa românească de la începuturi pînă în prezent*, Vol.I (18 februarie 1790-decembrie 1916), Comunicare.ro, București, 2008, p. 383.
19. „Românul", 10 ianuarie 1876.
20. „Românul", 26 ianuarie 1878.
21. „Românul", 19 februarie 1878.
22. „Românul", 19 februarie 1878.
23. *Ibidem.*
24. „Românul", 25 martie 1878.
25. Vezi articolul *Cestiunea Basarabiei și diarele străine*, din 7 aprilie 1878.
26. „Românul", 14 aprilie 1878.
27. „Românul", 19-20 aprilie 1878.
28. „Românul", 12 noiembrie 1878.
29. „Românul", 30 decembrie 1892.
30. *Ibidem.*
31. „Românul", 18 ianuarie, 1893.
32. „Timpul", 25 ianuarie 1878.
33. „Timpul", 14 februarie 1878.
34. „Timpul", 7 aprilie 1878.
35. D. Vatamaniuc, *Publicistica lui Eminescu 1877-1883, 1888-1889*, Editura Minerva, București, 1996, p. 158.
36. *Apud* Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 159.
37. M. Eminescu, *Opere X, Publicistica*, p. 82.
38. „Epoca", 13 decembrie 1886.
39. „Epoca", 24 iulie 1887.
40. „Epoca", 3 ianuarie 1896.
41. „Epoca", 18 iunie 1898.
42. *Ibidem.*
43. Dimitrie A. Sturdza, *Europa, Rusia și România : studiu etnic și politic*, Ediția a doua, București, 1914, p.9.
44. *Ibidem*, p. 28.
45. Dimitrie A. Sturza, *Europa, Rusia și România*, Editura Etnologică, București,2005, p. 60.
46. Ioan Scurtu, *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2003, p. 98.

Bibliography:

Colecții periodice

„Timpul" 1877–1879, 1881-1883.
„Românul" 1861-1864, 1866-1893, 1895, 1897-1899.
„Epoca" 1885-1889, 1895-1899.
„Voința Națională" 1884-1899.

Referințe critice

Antip, Const. *Contribuții la istoria presei române / Contributions at the History of Romanian Press*, Uniunea Ziariștilor din Republica Populară Română, București, 1964.

Berindei, Dan (coord.). *Istoria românilor / History of the Romanians, vol. VII/I, Constituirea României Moderne (1821-1878) / The Making of Modern Romania (1821-1878)*, Editura Enciclopedică, București, 2003.

Hangiu, I. *Presa românească de la începuturi pînă în prezent / Romanian Press from the Beginnings to the Present, Vol. I* (February 18, 1790 – December 1916), Comunicare.ro, București, 2008.

Hodoş, Nerva, Al.Sadi Ionescu. *Publicațiunile periodice românești (ziare, gazete, reviste) / Romanian Periodical Publications (Newspapers, Gazettes, Magazines)*, vol. I. 1820-1906, Librăriile Socec & Comp., București, 1913.

Iacob, Gheorghe. *Raporturile dintre liberali și conservatori în viața politică a României la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX / The Relations between the Liberals and the Conservatives in the Political Life of Romania in late 19th and early 20th centuries*, excerpted from Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol", XXV/1, 1988, Universitatea Al. I. Cuza, Iași.

Ionescu, Dumitru P. *Războiul de Independență și problema Basarabiei / The War of Independence and the Issue of Bessarabia*, Editura Academiei Române, București, 2000.

Iorga, Nicolae. *Istoria presei românești / The History of Romanian Press*, Editura Muzeul Literaturii Române, București, 1999.

Rad, Ilie. *Incursiuni în istoria presei românești / Incursions in the History of Romanian Press*, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2008.

Scurtu, Ioan, Ion Bulei. *Democrația la români: 1866-1924 / Democracy at the Romanians: 1866-1924*, Humanitas, București, 1990.

Scurtu, Ioan. *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003 / The History of Bessarabia from the Beginnings to 2003*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2003.

Sturdza, Dimitrie A. *Europa, Rusia și România: studiu etnic și politic / Europe, Russia, and Romania: an Ethnical and Political Study*, Ediția a doua, București, 1914.

Vatamaniuc, D. *Publicistica lui Eminescu 1877-1883, 1888-1889 / The Articles of Eminescu 1877-1883, 1888-1889*, Editura Minerva, București, 1996.